

PRAKILINE JUHEND KESKKONNASÕBRALIKE ÜRITUSTE KORRALDAMISEKS

See juhend põhineb Eesti-Läti koostööprogrammi projekti „Keskonnasõbralikud avalikud üritused“ toel valminud juhistel, mille autoriks oli Katrin Juhanson ning kaasautoriteks teised projektimeeskonna liikmed Tartu loodusmajast, Eesti Rohelisest Liikumisest, MTÜ-st Homo Ecos ja Web Multishop Company’st. Juhiseid uuendati 2019. a sügisel tänu Eesti-Vene koostööprogrammi projektile „GreenMind: Keskonnateadlikkuse suurendamine Eesti-Vene piirialal“, juhendit uuendas ja uusi näiteid koondas kokku Kadri Allikmäe, juhendit toimetasid Eeva Kirsipuu-Vadi ja Katrin Juhanson, kujundas Kati Kekkonen. Täname sündmuste korraldajaid näidete kirjeldamise eest – Kadi Aguraijuja, Bianka Soe, Peep Tobreluts, Anneli Ohvril, Eliisa Saksing, samuti täname autoreid fotode kasutusõiguse eest.

Antud väljaanne valmis Eesti-Vene piiriülese koostöö programmi 2014–2020 ning SA Keskonnainvesteeringute Keskuse rahalise abiga. Selle väljaande sisu eest vastutab ainuisikuliselt Tartu loodusmaja ning selles kajastatu ei peegelda mingil juhul Programmis osalevate riikide ega Euroopa Liidu seisukohti. Eesti-Vene piiriülese koostöö programmi 2014–2020 eesmärk on edendada piiriülest koostööd Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni vahel, et soodustada sotsiaalmajanduslikku arengut mõlemal pool ühist piiri. Programmi koduleht on www.estoniarussia.eu

ISBN 978-9949-01-624-2 (pdf)

SISUKORD

Sissejuhatus	4	Korraldustoimkonna keskkonna- valikud ja eeskuju	47
Keskkonnasõbraliku sündmuse küsimustik	6	Toimumispaiga ja majutuskoha valik	48
Keskkonnasõbralike sündmuste näited	13	Jäätmekäitlus	50
Näide nr 1. Viljandi pärimusmuusika festival	15	Energia ja transport	52
Näide nr 2. Muusikafestival I Land Sound	19	Toitlustus ja toidunõud	53
Näide nr 3. Tallinna Tänavatoidufestival	23	Joogivesi	55
Näide nr 4. Pillipiknik	28	Muud ostud ja vahendite kasutamine	56
Näide nr 5. JCI rahvusvaheline ettevõtluskonverents Eestis	31	Sündmuse teabevahetus ja järeltegevused	59
Näide nr 6. Seiklushundi jooksuvõistlused	35	Sündmuse ökoloogiline, sotsiaalne, majanduslik ja kultuuriline kestlikkus	61
Näide nr 7. Õpilaste teadusfestival	39	Teavitussiltide ideed	63
Näide nr 8. Tartu loodusmaja seminarid	43		

SISSEJUHATUS

Võiks ju öelda, et kõige keskkonnasõbralikum sündmus on see, mis polegi toimunud, kuid see pole täiesti tõsi. Kui ühel eesmärgil tuleb kokku palju inimesi, siis on neil võime teha koos ka väga imelisi asju – teha midagi head, planeerida ja ellu viia heaolu toetavaid sündmusi või kasvõi seda, kuidas üle maailma ajada äri vastutustundlikult. Alati ei pea suuremate ja väiksemate sündmusega kaasnema keskkonna häving. Kui kõik inimesed, kes korraldavad perekondlikke kogunemisi, konverentse, näituste avamisi või muusikafestivale, mõtleksid ka selle peale, kuidas toimida meie esivanemate eeskujul looduse suhtes arvestavalt, võib sündmustel olla isegi keskkonnasõbralik mõju.

Üheks heaks näiteks ettevõtmisest, millel on olnud keskkonnasõbralik mõju on kindlasti ülemaailmne prügikoristuspäev World Cleanup

Day, kus osales 2019. aastal 180 riiki ja 20 miljonit inimest. Kõik üritused pole muidugi niivõrd mastaapsed, kuid kui mitu väikest sündmust on keskkonnasõbralikud, võidavad sellest kõik.

Esivanemate eeskujul – mõeldes iga tegu tehes seitse põlve ette, tuleks korraldada ka sündmuseid. Siis saame üheskoos hoida oma keskkonda ka tulevastele generatsioonidele.

Olenemata sündmuse suurusest ja olemusest, saab kaaluda, kuidas vähendada sündmuse jalajälge ning toota vähem prügi. Kui see tehtud, saab loodusele luua isegi lisaväärtust. Kui see rahulikult läbi mõelda, polegi see nii raske.

Käesolevas juhendis saate tutvuda näidetega üle Eesti, kuidas erinevad festivalid ja kogunemised on teinud pingutusi oma ökoloogilise jalajälje vähendamiseks ning on inspiratsiooniks ka teistele. Loodame, et alljärgnev juhend on heaks näidismaterjaliks kõigile väiksemate ja suuremate sündmuste korraldajatele üle Eesti.

Kuidas seda juhendit kasutada?

1. Tutvuge heade näidetega
2. Koguge rohkem teavet nende sündmuste kohta, mis on juba keskkonnasõbralikke tegusid teinud – võtke kasvõi tegijatega ühendust!
3. Analüüsige koos oma meeskonnaga, mida saaksite teha teie oma sündmusel ja proovige enda sündmust korraldada veelgi keskkonnasõbralikumalt kui kõik teised!

*Soovime kõigile korraldajatele
edu rohelistes tegudes!*

Tartu loodusmaja

KESKKONNASÕBRALIKU SÜNDMUSE KÜSIMUSTIK

Kui keskkonnasõbralik on teie sündmus?

Alljärgnev küsimustik annab võimaluse hinnata oma sündmuse keskkonnasõbralikkust. Kindlasti võiks küsimusi olla veelgi, kuid siin saab teha esialgse analüüsi.

Püstformaadis prinditava küsimustiku leiad [siit](#).

Korraldustoimkonna keskkonnavalikud

Jah

Ei

Märkmed

1) Milliseid keskkonnavalikuid teevad korraldustiimi liikmed oma igapäevaelus? Millised need pingutused on ja mida on vaja, et olla veelgi loodussõbralikum?			
2) Kas korraldustiimi iga liige ise usub keskkonnasõbralikkuse vajalikkusse?			
3) Kas sündmuse keskkonnajalajälge on mõõdetud ja kaardistatud?			
4) Milliseid valikuid ja tegevusi tehakse enne sündmust logistika, materjalide, kohtade, võimaluste, tooraine valikul?			
5) Kas teie meeskonnas on inimene, kes teie sündmuse keskkonnavisiooniga tegeleb?			

Jah

Ei

Märkmed

6) Kas teie meeskonnas on keskkonnasõbralikkusest loodud ühine arusaam ja nägemus?			
7) Kas kõik sündmuse tegevused lähtuvad ühiselt ideest muuta sündmus tervikuna keskkonnasõbralikumaks?			

Jäätmed

Jah

Ei

Märkmed

8) Kas sündmusel saab jäätmeid eraldi sortida? (Eeldab, et jäätmeid ka pärast eraldi käideldakse).			
9) Kas jäätmekäitlejatega on tehtud kokkulepped jäätmete eraldi käitlemiseks ning kas sellest on teadlik ka inimene, kes jäätmed sündmuspaigalt käitluspunkt viib?			
10) Kas jäätmete sortimine toimub kogu sündmuse territooriumil ning on külastajale lihtsalt mõistetav?			
11) Kas prügikastidel on selged ja arusaadavad sildid (eri keeltes ja piltsümbolitega)?			

	Jah	Ei	Märkmed
12) Kas ka toitlustajad saavad sündmusel eraldi jäätmeid sortida?			
13) Kas sündmusel kasutatakse korduskasutatavaid taldrikuid?			
14) Kui ühekordsete taldrikute vms kasutamist pole võimalik vältida, siis kas need on kompostitavad (palmilehtedest, nisukliidest jms) või biolagunevad (vastavad EL standardile EN13432)*?			
15) Kui sündmusel kasutatakse kompostitavaid ja/ või biolagunevaid nõusid, kas nende tööstuslikuks kompostimiseks on leitud käitleja (Eestist või mujalt)?			
16) Juhul, kui sündmusel kasutatakse ühekorratopse, kas korraldajana julgustate inimesi kommunikatsioonis sama joogitopsi mitu korda kasutama?			
17) Kas pakendite vähendamiseks on tooteid tellitud hulgi ning julgustatud ka toitlustajaid seda tegema?			

* Kompostitav tähendab nii tööstuslikku kompostimist kui kodutingimustes kompostimist.

Biolagunev laguneb vees või mullas, kuid see ei tähenda, et see sobib kodutingimustes kompostikasti.

Toitlustus

Jah

Ei

Märkmed

18) Kas olete palunud osalejatel võtta kaasa korduskasutatavad veepudelid?			
19) Kas sündmuse külastajad saavad oma isiklike joogipudeleid/veetopse sündmuskohas ise täita?			
20) Kas olete toitlustajal palunud serveerida kraanivett?			
21) Kas külastajad pääsevad sündmusele oma nõudega?			
22) Kas sündmusel on võimalik pesta oma nõusid sooja veega?			
23) Kas pakutakse ka täistaimetoitlastele sobivat toitu?			
24) Kas olete palunud toitlustajatel fooliumi mitte kasutada?			
25) Kas olete keelanud joogikõrte kasutamise või palunud kasutada vaid kodus kompostitavaid joogikõrsi (nt pillirookõrs, makaronikõrs, viljakõrre kõrs)?			
26) Kas sündmusel pakutakse ka näputoitu, mille jaoks pole nõusid vajagi?			

Jah**Ei****Märkmed**

27) Kas olete palunud kasutada säästvalt toodetud kohalikke toiduaineid (lisaks väiksemale keskkonnamõjule toetate nii kohalikku (väike)ettevõtlust)?

28) Kas olete palunud kasutada õiglasest kaubandusest pärinevat kohvi ja teed, mis pole toodetud orjatööd või lapstööjõudu kasutades?

29) Kas olete palunud annetada toiduülejäägid heategevuseks?

Materjalid ja ostud

Jah**Ei****Märkmed**

30) Kas silte ja materjale saab korduvalt kasutada?

31) Kas olete valinud keskkonnahoidlikud ja säästvalt toodetud meened ja kingitused, mida saab kasutada rohkem kui üks kord?

32) Kas teil on olemas koht, kuhu saab jätta ebavajalikud materjalid ja asjad ning kuhu osalejad saavad pärast sündmuse lõppu nimesildid tagastada?

Jah**Ei****Märkmed**

33) Kas sündmust saab tutvustada kasutamata paberplakateid? (nt vaid LED ekraanidel, sotsiaalmeedias, teles, raadios jne)			
34) Kas sündmusele saab osta ka elektroonilisi pileteid? Kas korraldaja soodustab seda?			
35) Kas seminari/konverentsi materjalid saaks jätta välja printimata?			

Transport

Jah**Ei****Märkmed**

36) Kas olete osalejatele andnud teada, kuidas tulla kohale ühistranspordiga?			
37) Kas olete kutsunud külastajaid üles kasutama mitme peale ühte autot?			
38) Kas olete pannud käima eribussi või –rongi?			
39) Kas olete teavitanud osalejaid muudest transpordivõimalustest (kutsunud neid üles tulema kohale nt jalgsi või jalgrattaga)?			

Energia ja ressursid

Jah

Ei

Märkmed

40) Millisest allikast tuleb sündmuse elektrienergia?			
41) Millisest allikast tuleb sündmuse soojusenergia?			
42) Kas energiakasutust saab kuidagi optimeerida?			
43) Millised oleksid alternatiivid praeguste energiaallikate asemel kasvõi mõne aasta pärast?			

Teabevahetus ja järeltegevused

Jah

Ei

Märkmed

44) Kas olete mõelnud, milliseid keskkonnateemalisi sõnumeid soovite avalikkusele edastada?			
45) Kuidas plaanite tutvustada osalejatele sündmusega seoses tehtud keskkonnasõbralikke valikuid?			
46) Mida võtate ette oma sündmuse keskkonnamõjude kompenseerimiseks (nt puude istutamine, prügikoristus, loodustalgutel osalemine, annetused keskkonnaorganisatsioonidele vms)?			
47) Mida teha järgneval korral paremini? Mida teha järgneval aastal?			
48) Kas on vajalik taotleda lisaressursse, näiteks kirjutada projekt sündmuse keskkonnajalajälge vähendamiseks?			

KESKKONNASÕBRALIKE SÜNDMUSTE NÄITED

Järgnevatelt lehekülgedelt leiate inspireerivaid näiteid Eestis toimunud ja toimuvatest sündmustest, kus on tehtud keskkonda arvestavaid valikuid. Mitmed teemad, millega korraldajad silmitsi seisavad, on üsna sarnased. Alljärgnevalt on välja toodud valdkonnad, millele võiks tähelepanu juhtida. Näidete all saate juba detailsemalt tutvuda, mida üks või teine sündmus on konkreetsemalt teinud.

- ♦ Korraldustoimkonna enda keskkonnavalikud ja eeskuju
- ♦ Toimumispaiga ja majutuskoha valik
- ♦ Toitlustus
 - tooraine
 - toidunõud ja -topsid
- ♦ Esinejate, külaliste ja teenusepakkujate transport ja logistika
 - logistiline jalajälg ning logistika optimeerimine
 - ligipääsetavus
- ♦ Jäätmete sortimine
- ♦ Puhta joogivee võtmise võimalused
- ♦ Ressursid: energia, vesi, maapind
- ♦ Muud teenused ja ostud
 - trükkimine
 - kingitused ja auhinnad
 - kutsed
 - reklaam
 - sündmuse meened müügiks
- ♦ Sündmuse kommunikatsioon
- ♦ Sotsiaalne kestlikkus: arvestamine noorte, vanade, erivajadustega inimeste, väikelaste emade ja väiksema sissetulekuga inimestega. Soodustused.
- ♦ Majanduslik kestlikkus: Kohalike ettevõtete kaasamine
- ♦ Kultuuriline kestlikkus: Kultuuriprogrammi valik, mis toetab konkreetse piirkonna kultuurilise mitmekesisuse säilimist

-
- Näide nr 1.** Telliskivi Tänavatoidu Festival
 - Näide nr 2.** Viljandi Pärimusmuusika Festival
 - Näide nr 3.** Festival I Land Sound
 - Näide nr 4.** Pillipiknik
 - Näide nr 5.** JCI rahvusvaheline ettevõtluskonverents
 - Näide nr 6.** Seiklushundi orienteerumine
 - Näide nr 7.** Õpilaste Teadusfestival
 - Näide nr 8.** Tartu loodusmaja seminar

NÄIDE NR 1. VILJANDI PÄRIMUSMUUSIKA FESTIVAL

Väliüritus, muusikafestival
Asukoht Viljandi linnas

25 000 külalist,
800 esinejat,
300 tiimiliiget, 4 päeva

Toitlustajad

Telkimine ja parkimine

Materjalide taaskasutus,
biolagunevad kompostitavad
taldrikud, kõigi jäätmete
sortimine

Elav muusika, õpitoad
ja etteasted

Häid näiteid XXVII Viljandi pärimusmuusika festivalilt (2019 suvi)

Kadri Allikmäe, festivali vabatahtlik

Jäätmete sortimine

Kogu festivali jäätmed koguti liigiti jäätmepunktides (kompostitavad nõud koos toidujäätmetega, panditaara ja olmeprügi). Toitlustajad sortisid lisaks veel klaasi, kartongi ja kilepakendeid, et need uuesti ringlusse võtta. Jäätmepunktid olid kõik samasugused üle terve festivali. Suuremate jäätmepunktide juures olid inimestele sortimisel abiks rohesaadikud. Et kogu prügi sortimine oli festivaliküllastajatele esmakordne, kleepisid rohesaadikud jäätmepunktide juurde ka näited selle kohta, millised jäätmed millistesse kastidesse lähevad.

Festivali tiimi alal olid kasutusel päris nõud.

Tiimi toitlustaja valiti selle järgi, et tal oleks võimekus pakkuda tiimile ka nõudepesuteenust. Selleks sobis hästi Viljandi Villa Jaani kiriku kõrval, kus oli olemas ka tööstuslik nõudepesumasin. Nõudepesuga olid abiks festivali vabatahtlikud.

Kompostitavad taldrikud

Festivali toitlustusalas pakuti publikule toitu ja jooki vaid kompostitavatelt taldrikutelt (kasutati ka kompostitavaid söögiriistu) ja topsidest. Kõik nõud vastasid EN13432 standardile ja töödeldi ümber tööstusliku kompostriga Väätša prügilas (tegemist oli Eesti esimese testprojektiga, kus biojäätmeid koguti koos kompostitavate nõudega ning suunati need siis koos ümbertöötlemisse tööstuslikku kompostrisse). Festivaliküllastajaid kutsuti üles kasutama topse ka korduvalt ning seda oli mugav teha, kuna festivali alal oli sooja veega nõudepesupunkt.

Materjalide taaskasutamine

Festivaliala kaunistamiseks koguti aasta jooksul hulgaliselt jääkmaterjale ning kaunistused valmisid vaid taaskasutusmaterjalidest. Materjale saab uuesti kasutada ka järgnevatel aastatel. Toidualal kasutati laudadena kaablrulle ning istmetena keykeg õllevaate, mis olid festivali ilutiimi poolt nutikalt kaunistatud. Noortele mõeldud ETNO laager kasutas enda särkide tegemiseks osalejate vanu T-särke, mille laagris osalejad ise kaasa võtsid. Festivali tiimile telliti

ökopuuvillast särgid ning kingiti riidest kotid, mis olid valminud varasemate festivalide aiapiirete katetest.

Transport

Festivalile sai tulla rongiga, mis on kõige keskkonnasäästlikum valik. Jalgrataste jaoks oli olemas parkla, kuhu oli mugav rattaid jätta. Kuna festival toimus linnas, sai naaberlinnadest tulla kohale ka bussi või muu ühistranspordivahendiga ning seda soodustati ka festivali kommunikatsioonis. Samuti kutsuti inimesi üles autot jagama.

Backstage

Esinejate alal oli kasutusel vee- ja kohviautomaadid. Suupisteid serveeriti päris taldrikutelt.

Veevõtukohad ja publiku nõudepesupunkt

Festivalialal oli 15 joogivee kraani, kus külastajad said täita oma korduskasutatavaid veepudeleid. See oli väga mugav ja menukas lahendus. Nõudepesuala oli mõeldud inimestele, kes tulid festivalialale oma nõude või topsidega, et nõud sooja veega puhtaks pesta. Veevõtukohad

vähendasid märkimisväärselt panditaara kasutamist festivali ajal ning väga paljud inimesed võtsid eelneva kommunikatsioonitöö tulemusel sündmusele kaasa oma veepudelid.

Säästvusnõuded toitlustajatele

Toitlustajatele olid kehtestatud kindlad nõuded, mille täitmisel oli võimalik konkursivoorus teenida suurim võimalik punktisumma. Näiteks kohaliku, mahe- või muu säästvast edendava märgisega toiduainete kasutamine, fooliumi ja kõrte keeld. Ühine nõue toitlustajatele oli nõude tellimine vaid ühest kohast. Kõik nõud pidid vastama EN13432 nõuetele. Toitlustajad pidid eraldi koguma ka kile, kartongi, biojätmed, olmejätmed ja klaasi.

Rohelise festivali kommunikatsioon

Suur osa festivali kommunikatsioonist keskendus ka sellele, kuidas festival soovib olla aina rohelisem. Publikut kutsuti üles koostööle ja rohelistele tegudele. Festival lõi oma keskkonnastrateegia kolmeks aastaks ning kodulehel on keskkonnateemaline alajaotus, kus on antud ülevaade, mida selles valdkonnas tehtud on ning teha plaanitakse.

Lähemalt: www.viljandifolk.ee

NÄIDE NR 2. MUUSIKAFESTIVAL I LAND SOUND

Väliüritus, muusikafestival
Asukoht Illuku laiul, Saare-
maal Orissaare lähedal

5000 külalist, 4 päeva

Toitlustajad

Telkimine

Nõude laenutus, jäätmete
detailideni sortimine

Elav muusika

Häid näiteid muusikafestivalilt I Land Sound

Kadi Aguraijuja, festivali keskkonnajuht

Vähendamine

- ♦ I Land Sound kasutas 2019. aastal nii oma meeskonna, külastajate kui esinejate toitlustamiseks ainult päris nõusid ja söögiriistu (lisaks ühekordsetele nõudele olid keelatud ka biolagunevad nõud). Sellega hoiti 2019. aastal ära umbes 150 000 ühekordse, sh biolaguneva ühiku teke.
- ♦ Kasutusel olid korduskasutatavad joogitopsid. Sellega hoiti 2019. aastal ära umbes 60 000 ühekordse ühiku teke.
- ♦ I Land Sound oli kõrrevaba. Kui aga külaline seda väga soovis, anti talle seest õõnes makaron. Sellega hoiti ära umbes 40 000 kõrre teke.
- ♦ Alates 2019. aastast on I Land Sound olnud kilekotivaba. Koostöös festivaliga võttis nii Orissaare ja Liiva Coop kilekotid festivali ajaks müügilt ära ja jättis poodlejatele ostmiseks paberist kotid ja I Land Greeni projekti raames toodetud 1000 korduskasutatavat riidest kotti, mis müüdi festivali ajal läbi.

- ♦ I Land Sound jagas tasuta joogivett (nii festivali alal kui telklas oli kokku 15–20 joogivee punkti. Sellega hoiti 2019. aastal ära umbes 60 000 veepudeli teke).
- ♦ I Land Sound ei printinud postreid ega lendlehti, vaid kasutas oma publikuga suhtlemiseks sotsiaalmeediat. Sellega hoiti ära umbes 2500 paberühiku teke.

Korduskasutamine

Selle asemel, et sirutada kohe uue järel, tahtis I Land Sound anda uue elu vanadele ja kasututena seisma jäänud asjadele. 2019. aastal viidi läbi esmakordne koostöö jäätmejaamadega ja ehitusettevõtetega, et kasutada ära nende ehitusmaterjalide jääke ja defektiga tooteid ning värvitootjaga Eskaro, kellelt saadi testvärve ja ülejääke. Seeläbi anti uus elu ligikaudu 10 tonnile materjalile ja 300 liitrile värvile, mis läksid kunstiobjektide valmistamiseks ja festivali erinevate alade loomiseks ning kaunistamiseks. Kõik lavad ja dekoratsioonid võeti lahti ning ladustati, et neile järgmisel aastal uus elu anda.

Jäätmete sortimine ja ringlusse saatmine.

I Land Sound sortis jäätmeid järgnevalt:

- ♦ Puhas pakend (sh segapakend ja klaaspakend)
- ♦ Pandimärgiga pakendid
- ♦ Papp ja paber
- ♦ Toidujäätmed (400 kg toidujäätmeid fermenteeriti 2019. aastal koostöös Nutriloop'iga enda tarbeks ära – sellest tehti peenar, kuhu pandi kasvama piparmünt, mida festival saab järgmisel aastal baarides kasutada)
- ♦ Konid koguti kokku ühe erilise projekti jaoks, mida esmaesitletakse 2020. aastal. Eesmärk oli tõsta inimeste teadlikkust konireostuse osas – need on number üks maismaa ja veekogude reostajad maailmas.

I Land Soundi festivalist kasvas välja ka korduskasutatav, kuumakindel ja taskus kantav konitops ehk Kops, mis mahutab ära ühe paki jagu konisid. Selle abil konisid kokku koguda saabki. Nimelt seisis I Land Soundi meeskond pärast festivali esimest toimumist 2017. aastal silmitsi päris õõvastava pildiga – terve Illiku laid oli kaetud konidega (kuigi tuhatosid olid

väga mitmes kohas tegelikult olemas). Pärast nädalatepikkust konide käsitsi ülesnoppimist mõisteti, et asjale tuleb leida lahendus, mis oleks kasutajale mugav ja alati kättesaadav. 2018. aastaks oli sündinud Kops, mida festival nüüd igal aastal suitsetajatele tasuta jagab ja mis on olukorda väga positiivselt parandanud.

- ♦ Segaolmejäätmed ehk segaprügi

Säästlik transport

Festival kannustas külastajaid sõitma sündmuspaika spetsiaalsete I Land Soundi bussidega. Transpordi jagamiseks loodi Facebook'i ka spetsiaalne grupp. Samuti püüti vältida pikki vahemaid, kaasates võimalikult palju erinevaid Saaremaa kohalikke varustajaid. Festivali toimkond tegi 2019. aasta festivalil ringi sõitmiseks korda 40 vana jalgratast.

Säästlik toidutarneahel

Festival kasutab külastajate toitlustamiseks võimalikult palju kodumaist toorainet ja tooteid. See on tervislik, vähendab toidu transpordist tulenevat süsiniku jalajälge ning toetab kohalikku ettevõtlust. Näiteks pakume spetsiaalselt festivali jaoks kujundatud kokteile, milles on kasutatud

Saaremaa tikrit, rabarberit, arooniat, astelpaju ja muid hooajalisi saadusi. Samuti on igal tootlustajal kohustus lisada menüüsse vähemalt üks taimetoit, kuna selle tootmine on võrreldes lihatoitudega palju keskkonnasõbralikum.

Lähemalt www.ilandsound.ee

NÄIDE NR 3. TALLINNA TÄNAVATOIDUFESTIVAL

Elustiilifestival, toidufestival
Asukoht Tallinna linnas

25 000 külalist, 2 päeva

Toitlustus (nii soolane kui
magus näputoit, ise
valmistatud või tellitud
keskkonnasõbralikult
mõtleva toitlustaja juurest)

Häid näiteid Tallinna Tänavatoidufestivalilt

Bianka Soe, festivali korraldaja

Toidunõud

Tallinna Tänavatoidu festival toob kaheks päevaks kokku sada toitlustajat ning hulgaliselt tänavatoidu fänne. Võib tekkida küsimus, kuidas selline sündmus küll keskkonnale mõjub. Meie festivalil pakutakse jooke vaid korduskasutatavates topsides, toidunõud on kõik biolagunevad ja/või kompostitavaid.

Jäätmed

Nii külastajad kui toitlustajad sordivad prügi. Festivalikülalised sordivad jäätmeid nelja erinevasse liiki (biojätmed, nõud, taara, muu) ja toitlustajad koguvad eraldi täiendavalt veel õli. Prügikastide juures on meil abiks olnud keskkonnasaadikud, kes juhendavad külastajaid prügi sortimisel.

Süsiniku jalajälg

Et mõista paremini oma festivali keskkonnamõju, arvutame sündmuse süsiniku jalajälge. Keeruline on siinkohal info saamine toitlustajatelt –

protsess, mis võiks tulevikus ladusamalt minna. Soovime ka ise panustada, et see paremini toimiks.

Taaskasutus

Festivali ala kaunistamisel kasutame vanu materjale, mida oleme põhiliselt saanud taaskasutuspoodidest, ka nt Uuskasutuskeskusest. Lasteala kaunistame täielikult taaskasutusmaterjalidega.

Tulevikuplaanid ja arenguvõimalused

Tulevikus on meil plaanis lisada festivali alale veel täiendavalt joogivee kraane, jätkata jäätmete liigiti sortimist, kasutada sündmuse alal veel enam korduskasutatavaid nõusid ja pakkuda sündmuse alal jätkuvalt taimetoitu.

Mis on arengukohaks? Meie prügijaamade juures võiksid olla samuti esteetilised selgitused selle kohta, mida ja kuhu visata. Kuna sortimist abistavate keskkonnasaadikute värbamine pole alati võimalik, võiksid selgitavad sildid jäätmete sortimise kohta tulla nt Keskkonnaministeeriumilt. Heaks näiteks jäätmete sortimise kohta oli nt Viljandi Pärimusmuusika Festival, kus jäätmete

sortimise info oli kõik puust ja punaseks tehtud. Sortimisvõimalusest pole väga kasu, kui kõrval pole selgeid näiteid, mida ja kuhu visata.

Ja lõpetuseks: kuigi suitsetajate arv väheneb, võiks siiski suurematel festivalidel olla võimalik soetada endale konitopse. Festivalikorraldajana olen mures konide mahaviskamise pärast. Selliseid topse on edukalt kasutatud nii Intsikurmu festivalil kui I Land Soundil.

Lähemalt: www.tänavatoidufestival.ee

NÄIDE NR 4. PILLIPIKNIK

Muusikute ja muusika-
sõprade piknik

Väliüritus Võhandu jõe
kaldal Suvahavva külas

100-200 osalejat, 1 päev

Pillimängijate ja muusika-
nautijate kogunemine

Elektrivaba

Kompostkäimla

Häid näiteid pillipiknikult

Peep Tobreluts, korraldaja

Pillipiknik on muusikute ja muusikasõprade piknik looduses Võhandu jõe kaldal Süvahavva külas. See on vähese eelarvega, üldlevinud kultuuritoetusmeetmete vaba ja ökoturismi mõõdupuudest lähtuv väikese jalajäljega sündmus ca 100–200 inimesele. Muusikuid on olnud läbi aastate mõnest kümneni. Igaüks võib kaasa võtta oma pilli ja musitseerimisega liituda. Pillipiknik sai alguse kohaliku külakapelli 25. aastapäeva tähistamisest vabas õhus, toimus aastatel 2003–2010 ning peale pandeemiat plaanitakse uut perioodi.

Toitlustus ja jäätmed

Toitlustust kohapeale eraldi ei tellita, kuid vabatahtliku ürituse kaudseks magnetiks keedetakse pajatäis suppi, mida jagatakse kohaletulnutele. Samas lähtuvalt nimest – Pillipiknik, võib igaüks oma moonakoti kaasa võtta. Küla peoplatsil on ruumi kõigile. Prügi praktiliselt ei teki ja kaasa toodud pakendid soovitatakse koju kaasa viia. Võimalus on prügi ära anda liigiti.

Transport

Pillipiknikule tulla kas jala, ratta või autoga. Kuna piknikul pole kindlat (ees)kava, vaid ainult algusaeg kell 17, siis saabuvad osalejad endale sobivaimal ajal.

Valgustus ja tualetid

Pillipikniku puhul ei kasutata põhimõtteliselt elektrit, helivõimendust ega kunstvalgustust. Pimeduse saabudes kasutatakse tõrvikuid ja laternaid. Sündmuse lõpus toimub alati ilutuli (mitte ilutulestik). Ilutuli on hoolega valitud tehnoloogiaga 4–6 minutit kestev loodus-sõbraliku jäägiga elava tule installatsioon, mille viib allavoolu Võhandu jõgi. Valgusallikas on täielikult ärapõlev “klots” (mis ei haise ega tahma). Vee peal kannab seda vana lammutatud laastukatuse tükike (ühest laastust saab 2–3 ujuvalust). Umbes sületäis pehkinud laaste saab etenduse järel jõe ökosüsteemi osaks ning laguneb aja jooksul looduses täielikult.

Pillipiknikul paigaldatakse üheks päevaks välitualetid. Traktori haakes veetav kahekohaline veevaba käimla on täielikult keskkonnasõbralik. Roe kaetakse koreainega, et siduda lõhna

ja hõlbustada järelkompostimist. Käimlas on peegel, nagid, kätepesu võimalus ja hämaraks ajaks küünlad.

Soovitused sündmustele

- ♦ Loobuge elektri kasutamisest, vähendage märkimisväärselt mürataset (helivõimendust looduses), kasutage kompostkäimlat.
- ♦ Looduskaunis kohas võiks kehtida printsiip: "Kui jaksad prügi/pakendi loodusesse tuua, siis jaksad ka koju tagasi viia!"
- ♦ Säastke vett, mõõtkke oma mürataset, optimeerige valguse kasutust. Kasvage kvaliteedis, mitte kvantiteedis! Teisisõnu – kui on ressursidega probleeme (ei piisa prügikaste, elektrit, parkimiskohti) või on probleeme taluvusvõime ületamisega (kohalik kogukond, keskkond, korralduslikud vajakajäämised), siis aitab jätkusuutlik kahanemine.

Lähemalt: peep.tobreluts@gmail.com

NÄIDE NR 5. JCI RAHVUSVAHELINE ETTEVÕTLUSKONVERENTS EESTIS

Siseüritus mitmes erinevas
kohas üle linna

Tavanõud
Joogivee punktid

4100 osalejat, 5 päeva

Rahvusvaheline konverents

Häid näiteid JCI ettevõtluskonverentsilt

Anneli Ohvri, konverentsi korraldaja

JCI World Congress toimus 4.–8. novembril 2019. aastal Tallinnas. Sündmusest võttis osa 4100 inimest 103-st riigist. See oli nädal täis erinevaid üritusi, koolitusi, vastuvõtte ja pidusid. Konverentsile loodi ka keskkonnaprogramm, mis koosnes alljärgnevatest osadest:

Alternatiiv konverentsikotile ja kaelapaelale

Osavõtjatele öeldi, et nad saavad kogu vajaliku info digitaalselt ning kotti pole vajagi. Kui keegi aga väga kotti vajab, võib ta kaasa võtta koti oma eelmiselt lemmikkonverentsilt. Samuti innustati osalejaid võtma kaasa oma eelmiste konverentside kaelapaelu. Viisime läbi ka kaelapaelte korjanduse Eestis, et oleks olemas kogus neile, kel tõesti kaelapaela kaasas pole.

Korduskasutatavad kohvitopsid ja joogipudelid

Osavõtjatel paluti kaasa võtta oma joogipudelid ja korduskasutatavad kohvitopsid. Eraldi tuli

meil välismaistele osalejatele kommunikeerida, et Eesti kraanivesi on joodav ning pudelit saab täita kõikjal. Konverentsi pidudel olid ka eraldi veekonteinerid, kus pudelisse sai lisa kallata.

Loobumine ühekordsetest plastnõudest

Külastajatel paluti konverentsi ajal mitte kasutada mujalt hangitud õhupalle, joogikõrvi või ühekordseid nõusid ning pakuti neile korduskasutatavaid nõusid. Kõik õhtused peod olid organiseeritud korduskasutatavate nõudega. Selleks viidi kõigepealt läbi üleeestiline nõudekorjandus, millega koguti kokku enam kui vajaminev kogus 4100 inimesele. Pidudel said inimesed oma nõud pandi eest rentida ja hiljem tagasi tuua.

Mõttetute kingituste vältimine

JCI võrgustikus on välja kujunenud komme teha konverentsidel osalejatele massiliselt oma riiki tutvustavaid promokingitusi. Selle harjumuse väljajuurimiseks paluti osalejatel teha vaid praktilisi, nt söödavaid kingitusi. Kingisaajatel oli võimalus tuua mõttetud kingitused suveniiripoodi teisele ringile.

Jäätmete sortimine

Kõikides kohtades, kuhu sündmuse jooksul satuti, toimus prügi sortimine, mis sujus üllatavalt hästi, olgugi, et inimesed tulid väga erinevatest kultuuridest.

Prinditud materjalide vältimine

Osalejatel paluti märkmed teha oma telefoni, tahvelarvuti või arvutiga. Koolitajatel ei lastud osalejatele materjale välja printida ning kõik slaidid oli võimalik saada digitaalselt.

Lõunasöök toidujäätmetest

Ühel päeval tehti osalejatele lõuna ja kohvipausid äraviskamisele kuuluvast toidust. Valminud toit, mida osalejad ei suutnud ära süüa, viidi erihoolekandetasutusse.

Lisategevused

Konverentsi kodulehel toimetas jätkusuutliku eluviisi juturobot, kes ajas külastajatega keskkonna teemal "juttu".

Transport

Konverentsi külastajatele oli Tallinna ühistranspordi kasutamine tasuta ning

erinevate kohtade vahel liikumiseks innustati kasutama just ühistransporti.

Kommunikatsioon

Meie sündmuse keskkonnaprogramm õnnestus hästi, kuna teavitasime sellest eelnevalt põhjalikult kõiki konverentsikülastajaid. Inimesed olid valmis hea meelega muudatustega kaasa tulema, sest nad teadsid, mida oodata. Just selle konverentsi kaelapaela ja pudelivee puudumist tajuti pigem meeldiva kui ebamugavana. Pidudel vanadelt taldrikutelt söömine mõjus ägeda kogemusena ega olnud märk sündmuse väikesest rahakotist.

NÄIDE NR 6. SEIKLUSHUNDI JOOKSUVÕISTLUSED

Spordiüritus välitingimustes

500 osalejat

Toitlustusala

Stardi- ja finišiala

Toetajate ala

Kingitused ja auhinnad

Kaardid, kontrollpunktid
ja sildid

Häid näiteid Seiklushundi Jooksuvõistlustelt

Eliisa Saksing, korraldaja

Kompostitavad taldrikud ja kordus- kasutatavad nõud

Kompostitavate taldrikute, lusikate, topside kasutamine aitab vähendada plastijäätmeid, mis muidu läheksid muu prügi hulka, mis viiakse prügimäele või põletatakse ära. Kompostitavaid sööginõusid ja -riistu kasutatakse just seepärast, et need saab panna biolaguneva prügi hulka. NB! Kompostitavad on nt palmilehtedest, nisukliidest tehtud taldrikud. Kompostitavad biolagunevad nõud (mis vastavad standardile EN13432) vajavad tööstuslikku kompostimist, mille võimalusi on hetkel Eestis keeruline leida. 2019. aasta sügisel katsetati orienteerumispäevakul Circup topsiloputusjaama abil ka plasttopside asemel korduvkasutatavatest klaasidest vee, tee pakkumist.

Prügi sortimine

Sündmuste vajadused on erinevad
– kasutatakse erineva otstarbega ja erinevas koguses prügikaste. Iganädalastel

orienteerumispäevakutel piisab segaolme- ja pakendijäätmete jaoks mõeldud prügikastidest. Suurematel üritustel on olemas prügikastid ka biolagunevate taldrikute, ringlussevõetavate pudelite, pakendite ja segaolmejäätmete jaoks. Samuti koguvad korraldajad paberit ja pappi, kuid see toimub kulisside taga (nt toitlustajate alal). Prügikastide arv sõltub osalejate hulgast. Samuti tuleb tähelepanu pöörata sellele, kuidas koguda kokku joogitopsid, toidujäätmed rajal asuvatest toitlustuspunktidest – milliseid prügikaste rajal selleks tarvis on. Prügikoguste arvestamise osas saab kindlasti küsida nõu sündmustelt, kel taoline kogemus juba olemas on.

Võistlussärk ei ole hinna sees

Paljudel spordiüritustel saab osalemistasu maksmisel kaasa tasuta võistlussärgi, mis aga tähendab, et aja jooksul koguneb osalejatele riidekappi suur hulk särke, mida nad enam kunagi ei kannu. Seiklushundi üritustel ei ole võistlussärk hinna sees, vaid osalejad saavad ise huvi korral särgi endale osta. Kui nad seda ei vaja, saavad nad ületarbimise vältimiseks teha keskkonnasäästliku valiku.

Paberi korduskasutamine

Vanade A4-formaadis orienteerumiskaartide teisele poole saab samuti trükkida. Samuti saab need pikema aja jooksul kokku koguda ning vastuvõtupunkti viia.

Haaknõelad

Võistlejatel palutakse tagastada võistlusnumbrite kinnitamiseks kasutatavad haaknõelad, samuti võimalusel need endil kodust kaasa võtta.

Korduvkinnitatavad kaablivitsad

Võistluskeskuses ning erinevate visuaalide (bännerid, lipud, viidad jms) kinnitamiseks rajal kasutatakse kaablivitsu, mida saab sulgeda ja vitsa läbilõikamata taasavada. See võimaldab kasutada kinnitusi aastaid kuni loomuliku kulumiseni.

Auhinnad

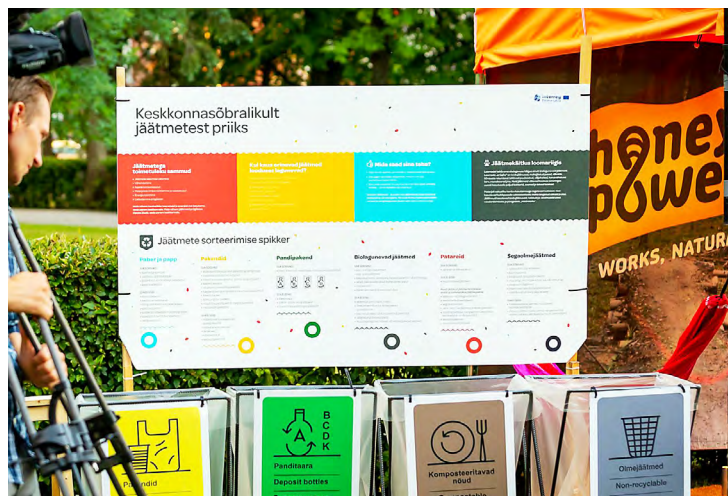
Kinkekottide sisu puhul jälgitakse selle praktilisust. Suures osas antakse välja söödavaid auhindu, mis igaühel tarbimist leivad ning seega seisma ei jää. Pööratakse tähelepanu ka elamuskingituste pakkumisele, nt 2019 sügisel oli kõigil sündmustel käinute usinusauhinnaks pääse Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseumisse.

Kogemuste jagamine teistega

On olemas Seiklushundi keskkonnablogi, mis annab ülevaate pingutustest, mida on tehtud, et muuta üritusi aina keskkonnasõbralikumaks.

Eestikeelset blogi saab lugeda

internetiaadressil <http://roheline.ee/projektid/keskkonnasobralikud-avalikud-uritused/blogi-seiklushundi-rohelised-sammud/>.

NÄIDE NR 7. ÕPILASTE TEADUSFESTIVAL

Siseruumides toimuv
mess (korraldajaks Eesti
Teadusagentuur)

Asukoht linnas

Rohkem kui 2500 külalist ja
300 osalejat (nt õpilased,
kes esitlevad oma teadus-
projekte, ja organisatsioonid,
mis tutvustavad tooteid ja
teenuseid)

Kingitused ja auhinnad
Teabematerjalid ja reklaamid

Toitlustus

Häid näiteid Õpilaste Teadusfestivalilt

Katrin Juhanson, Eeva Kirsipuu-Vadi, 2018. a festivali kaaskorraldajad Tartu loodusmajast

Toimumiskoht

Nõuded toimumiskohale on ürituse olemusest lähtudes üsna spetsiifilised – näituseala, ruumid õpitubade jaoks, põhilava ja piisavalt ruumi külalistele, toitlustusala korraldajatele ja osalejatele ning toitlustusala külalistele. 2018. ja 2019. a õpilaste teadusfestival toimus Tartus Eesti Rahva Muuseumi (ERM) peahoones. Hoone ei asu kahjuks kesklinnas, kuid tegu moodsa hoonega, kus on olemas vajalik taristu. Muuseumihoone energiaklass on C, mis on sedavõrd suure ehitise kohta väga hea näitaja.

Transport

Korraldajad pakkusid koostöös kohaliku omavalitsusega tasuta ühistransporti kesklinnast festivali toimumispaika. Festivali käepaelaga oli sõit ERMi tasuta. Kuna linnaliinibussi sõidugraafik ei olnud piisavalt tihe, tellisid korraldajad ka eribussi, mis viis külalised toimumiskohast kesklinna ja tagasi. Bussid vastasid

Euro 6 normidele, mis tähendab, et need tekitasid vähem heitgaase. Euro 6 heite- normidele vastavaid busse kasutati ka osalejate sõidutamiseks festivali toimumis- paigast majutuskohtadesse.

Toitlustus

Muu hulgas pakuti õiglasest kaubandusest pärinevat teed ja kohvi, kohalikke toiduaineid ja täistaimetoitlastele sobivat toitu. Osaliselt oli tegu mahetoiduga. Toiduülejäägid koguti kokku ning anti lastele ja korraldajatele. Et suurendada teadlikkust kohalikest toiduainetest ja mahetoidust, jagati 2018 a festivalil külalistele ja osalejatele kohalikke õunu ning toitlustusalas oli väljas teave toiduainete päritolu kohta.

Jäätmete sortimine

ERMis puudub külastajatel võimalus prügi sortida, kuid igapäevaselt toimub prügi järelsortimine vastavalt eri jäätmeliikidele. Et suurendada festivalil osalejate ja külaliste teadlikkust, loodi üritusele võimalus prügi sortimiseks – eraldi koguti segapakendit, pandipakendit, biojätmeid ning olmejätmeid.

Muuseumiga sõlmiti eraldi kokkulepe prügikastide tühjendamise kohta.

Brošüürid

Teabematerjalid telliti keskkonnasäästlikust trükikojast. Võimaluse korral kujundati plakatid ja mõned muud materjalid nii, et neid saaks kasutada ka järgmisel aastal. Materjalide lauas oli eraldi koht, kuhu sai jätta materjalid, mida ei olnud enam vaja.

Kingitused

Erilist tähelepanu pöörati sellele, et kingitused oleksid säästvad ja praktilised. Eelistati kingitusi, mis on otstarbekad ning mida ei visata lihtsalt ära või mis ei jää riitulile tolmu koguma.

Parimatele noortele teadlastele kingitud lilled olid Euroopa päritolu.

Korduskasutamine

Väljapääsu juures oli laud, kuhu osalejad ja külalised said tagastada nimesildid ja kaelapaelad, et neid saaks järgmisel aastal uuesti kasutada. Neist toodi tagasi umbes 40%.

Teabevahetus ja harivad tegevused

Sündmuse koduleheküljel on eraldi alajaotus pingutuste kohta, mida on tehtud, et üritus oleks veelgi keskkonnasõbralikum. Sellekohast teavet edastati ka meediakanalites, näiteks väliplakatil ja sotsiaalmeedia postitustes. Üritusel olid väljas mitmed sildid, mis tutvustasid osalejatele ja külalistele selle ettevõtmise keskkonnapüüdlusi. Põhilava programmis olid sees keskkonnateemad.

Avatud oli keskkonnateadlikkuse suurendamise ala, kus 2018. a sai vändata elektrit tootval jalgrattal ja kontrollida oma tarbimisharjumusi ning mängida prügisortimismängu, 2019. a oli uurimiseks interaktiivne kliimasein ning tarbimisteemaline näitus „Hoiame paradiisi, kus elame“, endiselt oli võimalik mängida prügisortimismängu.

Lähemalt: <https://www.etag.ee/tegevused/teadpop/opilaste-teadusfestival/>

NÄIDE NR 8. TARTU LOODUSMAJA SEMINARID

Siseruumides toimuv seminar

Jäätmete sortimine
Taaskasutus

Kuni 50 osalejat

Toitlustus

Häid näiteid loodusmaja seminaridelt

Eeva Kirsipuu-Vadi, Katrin Juhanson, Tartu loodusmaja projektijuhid

Toimumiskoht

Tartu loodusmaja koolitusruumide osa energiaklass on B, talveaia osa on D. Hoone keskkonnasõbralikkus peitub ka ehituses kasutatud materjalides ja tehnoloogias, tervisesõbralikes looduslikes viimistlusmaterjalides ja igapäevases teadlikus tegutsemises (sh keskkonnasõbralikus koristamises). Loodusmaja asub kesklinnas

ning on ühistranspordiga kergesti juurde pääsetav, maja juures on jalgrattaparkla.

Energiaallikana kasutab Tartu loodusmaja ainult taastuvenergiat, sh ühe kuu jagu vajaminevast elektrienergiast toodetakse ise päikesepaneelide abil.

Transport

Seminaril osalejatele saadetakse soovitus tulla sündmusele ühistranspordiga. Samuti loodi autojagamiseks keskkond (Google dokumendina), kuhu sai kirja panna nii transpordivajadusi kui anda teada vabadest kohtadest autos.

PAKUN TRANSPORTI					
Sõidu kuupäev	Nimi	Alguspunkt	Sihtkoht	Telefon, e-mail	Mitu vaba kohta on pakkumisel?
31.10.2019			Tartu loodusmaja		

Soovin TRANSPORTI					
Sõidu kuupäev	Nimi	Alguspunkt	Sihtkoht	Telefon, e-mail	Transport olemas
31.10.2019		Tartu loodusmaja			

Toitlustus

Tartu loodusmaja korraldatavatel üritustel pakutakse mahe- ja/või õiglasest kaubandusest pärinevat kohvi ja teed, eelistatult kohalikust mahetoorainest tehtud toitu ja ka täistaime-toitlastele sobivat toitu. Toiduülejäägid kogutakse kokku, säilitatakse ning kasutatakse hiljem toiduna. Toidujäätmed komposteeritakse loodusmaja pargialal kompostikastides.

Loodusmajas on lubatud kasutada ainult korduskasutatavaid nõusid.

Jäätmete sortimine

Tartu loodusmajas kogutakse eraldi segapakendit, pandipakendit, pappi ja paberit,

biojätmeid, segaolmejätmeid ja patareisid. Jäätmekeskused asuvad nii fuajees kui koolitusruumides. Biojätmed kompostitakse loodusmaja pargis kompostikastides kohapeal.

Taaskasutus

Rinnasildid ja kaelapaelad kogutakse peale sündmuse lõppu taas kokku ning kasutatakse korduvalt.

Tartu loodusmaja on varunud trükikodadest trükijäätmeid ja kogunud vanu plakateid, mida kasutatakse rühmatöös paberina. Samuti hinnatakse kriitiliselt *post-it*-ide kasutamist – üldjuhul piisab väiksemateks tükkideks lõigatud taaskasutuspaberist.

Trükkimiseks ja paljundamiseks kasutatakse ümbertöödeldud vanapaberist tehtud paberit või trükikojast saadud, A4 formaati lõigatud trükijääke.

Kingitused

Esinejatele kingitakse kasutatud päevakardinatest tehtud puu- ja juurviljakotte (hooajaliste puuviljadega) ja loodusmaja aias kasvanud taimedest tehtud teed. Kingitud on ka mesilasvahast ja kangast tehtud korduskasutatavaid toidumähikud, mida kasutatakse toidukile asemel.

Teabevahetus

Tartu loodusmajas on seintel plakatitena ja ka mujal külastajatele mõeldud info keskkonnasõbralike valikute kohta. Seminaride toitlustusel tuuakse välja toidu päritolu ja see, et kasutatakse mahe- ja õiglase kaubanduse tooteid.

Tartu loodusmajas on külastajatele vaatamiseks erinevaid keskkonnateemalisi näituseid.

Lähemalt: www.tartuloodusmaja.ee

KORRALDUSTOIMKONNA KESKKONNA- VALIKUD JA EESKUJU

Ükski sündmus ei saa õnnestuda, kui korraldustoimkond ise sellesse ei usu. Sama lugu on iga festivali, konverentsi või sündmuse keskkonnavalikutega. Kui kasvõi üks inimene tiimist ei jaga teiste inimeste visiooni sündmuse keskkonnasõbralikkusest, on väga keeruline veenda ka üldsust, et teil on tõesti tõsi taga. Väärtuste muutumise protsess algab läbi sündmuse toimkonna enda eeskuju!

Et alustada iseendast, saab küsida koos korraldusmeeskonnaga alljärgnevaid küsimusi:

Kas te soovite ühiselt sündmust keskkonnasõbralikumaks muuta? Kui, siis mida saate teha erinevates valdkondades just teie? Mida saab iga tiimi liige teha, et muuta ka oma isiklike käitumisharjutumusi ning igapäevavalikuid loodussõbralikumaks?

Saab teha ka valikuid koos tiimiga. Nt võib kollektiivselt loobuda ühekordsete kohvitopside kasutusest, soetada endale korduskasutatavad veepudelid, teha kasvõi üks autovaba päev nädalas, otsustada ühiselt loobuda kilekottide kasutamisest jne. Kollektiivselt saab niimoodi ka sündmuse kommunikatsioonis oma eeskujulike tegudega välja astuda. Julgeid samme pole Eestis kõik veel julgenud teha ning siin saab kasutada oma loovust, millega teiste sündmuste seas oma keskkonnavalikutega eriliselt silma paista!

TOIMUMISPAIGA JA MAJUTUSKOHA VALIK

Ürituse planeerimisel on toimumispaik üks esimesi asju, mis tuleb paika panna. Kohal või ruumidel on oma osa ürituse säästvuseesmärkide saavutamisel. Kui korraldate sündmust kohas, mida haldab keegi teine, on enamik tavalisemaid säästvusega seotud asjaolusid ja nende mõju ehk teie kontrolli alt väljas. Kuid siiski tuleks pidada meeles mõnda põhiaspekti ning esitada endale või teenuseosutajale järgmised küsimused (olenevalt sellest, kui süvitsi soovite minna).

- ♦ Kas toimumiskohas/hoones on keskkonnajuhtimissüsteem?
- ♦ Kas hoonel on keskkonnahoidliku või säästva ehitise tunnistus (sh milline on energiaklass)?
- ♦ Tehke kindlaks, milline on toimumiskoha peamine energiaallikas (taastuv versus taastumatu energia).
- ♦ Kas on olemas hästi toimiv ühistranspordisüsteem, mida osalejad saavad kasutada?

♦ Kuidas toimub jäätmekäitlus? Kas selleks on olemas toimivad süsteemid ja kas neid kasutatakse ka ürituse toimumiskohas? Kas on ettevõtteid, mis pakuvad tugiteenuseid liigiti kogutud jäätmed uuesti ringlusse võtmiseks ja käitlemiseks?

♦ Vesi ja veega varustamine: kas kraanivesi on joodav?

♦ Hanked: kas toimumiskohas kasutatakse keskkonnasäästlikke puhastusvahendeid, korduskasutatavaid nõusid jne?

Koolituse jaoks on ideaalne toimumispaik, mis on kergesti ligipääsetav ja kuhu jõudmiseks on mitu transpordivõimalust. Ürituse toimumispaik on väga tähtis, sest eesmärk on hoida nii väike kui võimalik nende inimeste osakaal, kes tulevad kohale autoga. Kui on tegu riigisisese üritusega, tuleb enamik osalejaist samast linnast ja ümberkaudsest piirkonnast. Kui eelistate bussi- või rongijaama

läheduses paiknevat kohta, on neil mugavam tulla pigem bussi või rongi kui autoga.

Majutusvajadus sõltub tavaliselt ürituse pikkusest, aga pidage meeles, et teil tuleb leida sobiv majutuskoh (nt hotell), mis vastab ka kõigile muudele vajadustele. Kui üritust ei saa pidada samas kohas, tutvuge muude võimalustega, pidades silmas, et koolituse toimumispaik ja majutuskoh peaksid asuma nii lähestikku kui võimalik.

Kui soovite leida keskkonnahoidlikku ja säästvuspõhimõtteid järgivat hotelli või muud asutust, veenduge, et sellel on roheline võtme märgis. Selle maineka ökomärgise pälvinud turismiasutuste tegevus vastab rangetele keskkonnanõuetele. Rohelise võtme märgisega liitunud asutused tagavad oma klientidele, et just neid eelistades annavad nad oma panuse keskkonnahoidlikkuse ja säästvuse edendamisse.

Eestis on kasutusel ka ökoturismi kvaliteedimärgis EHE („Ehtne ja Huvitav Eesti), millega tunnustatakse loodussõbralikke ja

keskkonnasäästlikke maapiirkonnas pakutavaid turismitooteid ja -teenuseid, sh majutusteenuseid.

Enne tuleks kindlaks teha, kas ürituse toimumiskohas järgitakse keskkonnasõbralikke tavaid või mis veelgi parem, kas rakendatakse keskkonnajuhtimissüsteemi, näiteks EMAS või ISO 14001. Tutvuge kõigi teenustega, mida teil läheb sündmuse jooksul vaja, ja arutage läbi keskkonnasõbralikud variandid, sest vastasel juhul võib teid oodata ebameeldiv üllatus, kui ei suudeta teie soovetäita.

JÄÄTMEKÄITLUS

See on suurepärane, kui toimumiskohas on olemas jäätmekäitlussüsteem. Vastasel juhul pole teil selles valdkonnas ehk kuigi palju valikuvõimalusi. Samas, kui te ise haldate sündmuspäigal toimuvat jäätmekäitlust, saate looduse hüvanguks teha päris mitmeid häid valikuid.

Sõltuvalt ürituse tüübist peaksite alati kaaluma jäätmekäitlusega seotud aspekte. Paljudel üritustel tekib toitlustamise ja toimumiskoha ettevalmistamise (sh kaunistused ja lava-kujundus) tõttu tohutus koguses prügi, mida tegelikult saab ka vältida.

Allpool on esitatud mõned nõuanded, kuidas luua sündmusel jäätmekäitlussüsteem.

1. Selgitage välja, mis laadi prügi sündmuse jooksul tekib.
2. Kui palju seda on?
3. Mis laadi prügikastid sobivad üritusele kõige paremini?
4. Mitut liiki prügi hakatakse koguma?
5. Et prügikaste oleks kerge leida, tähistage need selgete siltide ja kindlate tunnusvärvidega. Oluline, et jäätmeid sorteeritaks kogu sündmusel ühte moodi!
6. Koondage eri prügiliikide jaoks mõeldud prügikastid ühte kohta ja paigutage need sinna, kus liigub eriti palju inimesi.
7. Veenduge, et prügikastide täituvust kontrollitakse regulaarselt ja et neid tühjendatakse.

8. Parima tulemuse annab see, kui vabatahtlikud aitavad osalejatel prügi õigetesse kastidesse visata.

Mõelge oma ürituse sihtrühmale. Kui korraldate rahvusvahelist sündmust, peaksid sildid olema eri keeltes ja piltsümbolitega.

Kui tegu on väliüritusega, peaks olema võimalik prügikaste kinni katta, sest vastasel korral saavad kogutud jäätmed märjaks ja neid pole võimalik enam ringlusesse võtta.

Samuti on tähtis kaasata ürituse jäätmekäitlussüsteemi planeerimisse ja rakendamisse meeskonnaliikmed ja sidusrühmad. Esmalt õpetage oma töötajatele ja vabatahtlikele, kuidas prügi sortida ja selles valdkonnas osalejaid või külalisi harida.

Prügikaste peaks tühjendama õigel ajal ja samuti peaks olema piisavalt varuprügikaste. Samuti mõelge sellele, kuidas korraldada ürituse toimumiskohas prügikastide tühjendamine.

Tehke kindlaks, mis saab prügist edasi pärast seda, kui olete selle käitlusettevõttele üle andnud. Selle jälgimine on vahest isegi olulisem, kui jäätmete sortimine, sest prügiauto juht, kes pole teadlik kindlastest kokkulepetest jäätmete sortimise osas, võib kogu idee ühe hetkega ära nullida. Samas, kui kõik osapooled on teemaga kursis ning hoolega jälgitakse ka, kas jäätmed reaalselt ringlusse lähevad, saab sündmus sellega endale ka positiivset avalikku tähelepanu tõmmata.

Väliürituste korraldajad peavad arvestama, et sellistel ettevõtmistel tekib spetsiifilist laadi prügi, ning kui vajalikud tingimused puuduvad, tuleb üles panna **sanitaarsüsteemid (tualetid, kätepesu- ja dušipunktid)**. Küsige nõu ja abi teenuseosutajatelt.

ENERGIA JA TRANSPORT

Kui korraldate rahvusvahelist koolitust, saabuvad osalejad ja esinejad tõenäoliselt lennukiga. Kui eelarvesse on arvestatud ka esinejate tasud ja sõidukulud, võite pakkuda välja, et maksate ise rongi- või laevapiletite eest (kui sõit on mõistliku pikkusega). Samuti võib toimumiskoha valida eesmärgiga optimeerida vahemaad, mis osalejatel tuleb kohale jõudmiseks läbida.

Kui korraldate festivali või muud sarnast üritust, kus on palju külalisi, on mõistlik

- ♦ edendada autode ühiskasutust ning leppida ühistransporditeenuse osutajatega kokku, et sõit on külalistele tasuta (selle eest maksab korraldaja) või toimub sõit soodushinnaga (sponsorluskokkulepped). Ühistranspordi propageerimisel arvestada kohaliku kogukonnaga, et oleksid kaetud nii nende kui külaliste vajadused ja sündmus ei mõjuks kogukonna liikuvusele halvavalt.

- ♦ sisse seada eribussid või –rongid küllastajatele, mis optimeerivad sündmuse transpordi jalajälge.

- ♦ bussitranspordi tellimisel eelistada võimalikult väikese CO₂ emissiooniga (nt Euro 6 heitnormile vastavaid) busse

- ♦ luua sildu kohalike ettevõtetega: äkki sõidab mõne ettevõtte auto just tühja kastiga tagasi linnast, kus paiknevad nt teie lavad ja –tehnika? Appi tulev ettevõtte saab kindlasti ka head tähelepanu.

Sündmuse korraldamisele eelneval ajal saavad korraldusmeeskonna liikmed oma jalajälge vähendada autot jagades, rongi või bussiga sõites ja üldse vähem sõites. Koosolekuid, aga ka sündmusi saab tänapäeval korraldada Skype'i, Facebooki, Zoomi vm digikeskkonna vahendusel, aidates sel moel kaasa kasvuhoonegaaside ja muude sõiduga seotud heitmete vähendamisele. See on sageli iseäranis hea valik väiksemate ürituste korral või koolituste korral, mille esineja elab nt teisel pool maakera ning peaks kohale sõitmiseks tegema väga suure lennusõidu.

Korraldajatel on võimalik välja arvutada transpordiga kaasnev CO₂ jalajälg ning seda kompenseerida annetuste või tegevuste abil. Uuri võimalikke teenusepakkujaid [siit](#).

TOITLUSTUS JA TOIDUNÕUD

Ürituse jaoks tootlustusteenuse tellimisel tuleb teil oma soovidest ja eelistustest üsna varakult teada anda. Et teha keskkonnasäästlikke valikuid, tuleb teil teha teatud otsuseid. Esiteks võib kohalike toiduainete, hooajaliste puuviljade jne tellimiseks kuluda oodatust rohkem aega ning arvestage, et oma aja võtab ka täpse menüü koostamine ja õigete koostisainete leidmine. Kui teie sündmusel on mitmeid toitlustajaid, tuleb ühtse süsteemi tegemiseks hakata ettevalmistusi tegema juba aasta varem.

Järgnevalt on esitatud mõned nõuanded, mida pidada silmas ürituse jaoks tootlustusteenuse tellimisel.

- ♦ Pakkuge ka toite, mis sobivad taime- ja täistaimetoitlastele.
- ♦ Eelistage kohalikust ja hooajalisest toorainest mahetoitu, mis on GMO-vaba ja valmistatud õiglasest (eetilise) kaubandusest pärinevatest koostisainetest.

- ♦ Vältige pudelivett ja kasutage selle asemel kraanivett. Kui see pole mingil põhjusel võimalik, eelistage suuremaid klaasist veepudeleid.
- ♦ Paluge serveerida suhkrut, mett ja piima kaussides ja kannudes, mitte väikestes pakikeses.
- ♦ Vältige ühekorraldrikute ja-söögiriistade kasutamist. Eestis on mitmeid häid näiteid nõudelaenutuse süsteemidest (nt annetatud lauanõudega), mis tähendab, et külalised laenutavad taldriku, tassi ja söögiriistad, kasutavad neid ning toovad need pärast pestuna tagasi (see omakorda eeldab sooja veega nõudepesupunkti olemasolu, mida samas pole keeruline teostada, telkkatuse, kraanikausside, vee sisse- ja äravoolu olemasolul). Samuti on võimalik, et palute külalistajatel võtta kaasa oma toidunõud või -karbid. Karpidesse saab edukalt pakkida ka ülejäänud toidu. Kui tavanõude kasutamine

pole siiski võimalik, kasutage kompostitavaid* taldrikuid ja söögiriistu.

- ♦ Soovitage sündmuse toitlustajatel loobuda ühekorra kõrtest. Nende asemel saab edukalt kasutada makaronikõrsi, klaaskõrsi, pillirookõrsi või nisuterakõrsi, mis on uuemad leiutised plastkõrte asendajana.

- ♦ Soovitage toitlustajatel loobuda fooliumi kasutamisest.

- ♦ Paluge toidu ülejäägid sündmuse lõpus kaasa võtmiseks kokku pakkida või küsige, mida nendega tehakse (kas need annetatakse heategevuseks).

- ♦ Veenduge, et toidujäätmed kogutakse kokku eraldi ja võetakse ringlusse.

- ♦ Teavitage osalejaid, et üritusel on seoses toiduga tehtud vastutustundlik valik.

* Sõna *Compostable* (kompostitav) tootel ei tähenda, et need sobivad kodukompostimiseks. Otsige *OK Compost Home* märgisega tooteid, sest tööstusliku kompostimise võimalused on Eestis 2020. a seisuga piiratud ning ainult kodukompostimiseks mõeldud toodete osas saate olla kindlad, et need lagunevad ka jäätmekäitlejate kompostimisväljakutel.

- ♦ Kui üks toitlustaja ei suuda katta kõiki vajadusi, siis loosige osalejate vahel toitlustus erinevates söögikohtades. Selline lahendus sobib näiteks konverentsi õhtusöögi korraldamiseks erinevates restoranides.

Kui korraldate üritust, kuhu tuleb palju toitlustajaid (nt toidumess või muusikafestival), kehtestage kõigile toitlustajatele ühised reeglid.

On aina tavalisem, et toitlustajate valimiseks korraldatakse konkurss, ning seega saavad korraldajad määrata tingimused, mis peavad kandideerimiseks olema täidetud. Näiteks et menüüs peab olema vähemalt üks toit, mis sobib täistaimetoitlastele, et tuleb kasutada kompostitavaid taldrikuid või panditaldrikuid.

JOOGIVESI

Et vähendada märkimisväärselt sündmusel tarbitavaid ühekordseid pudeleid, peaks sündmusel pakkuma tasuta joogivett. Kui võimalik, peaks kasutama kohalikust veevarustussüsteemist pärinevat vett ning sisse seadma joogiveekraanid, kust külastajad saavad oma pudelitega joogivett võtta. Kui väliüritusel pole ühendust kohaliku veevarustussüsteemiga, saab joogivett tuua kohale suurtes mahutites. Külalisi peaks sellest teavitama enne üritust ja paluma neil kaasa võtta korduskasutatavad veepudelid.

Suured sündmused Eestis on seda juba katsetanud ning see vähendab märkimisväärselt üritusel tekkivaid pakendijäätmeid. Lisaks vähendab tasuta joogivesi inimeste dehüdratsiooniohtu palavatel festivalipäevadel.

MUUD OSTUD JA VAHENDITE KASUTAMINE

Ostudel ja materjalidel on üsna suur osa selles, kui säästvalt on üritus korraldatud. Ostuotsuseid tuleb teha ürituse kõigis etappides ja õiged valikud aitavad vähendada tarbimise mõju. Säästvuse edendamiseks kasutage materjale, mida saab uuesti ringlusse võtta, korduskasutage kõike, mida võimalik, eelistage mahetoitu ja õiglasest kaubandusest pärinevat toitu, ostke kohalikke tooteid ja aidake tagada töötajate heaolu. Samuti võiksite endalt küsida, kas kõiki neid asju on tõepoolest vaja – ehk saaksite hakkama ka ilma nendeta.

Ostuküsimused

1. Kust on see toode pärit?

Eelistage võimalikult lähedal toodetut.

2. Kes selle valmistas?

Kas oleks võimalik toetada sotsiaalset ettevõtlust, nt osta erivajadustega inimeste tehtud tooteid?

Kas tootjal on paigas keskkonnajuhtimissüsteem, kas tegemist on keskkonnahoidliku tootjaga?

3. Millest see on tehtud?

Kui võimalik, eelistage looduslikke ja/või keskkonnasõbralikke materjale.

4. Kuidas see on pakendatud?

Ehk on võimalik osta pakendivabu tooteid.

5. Kuidas seda kasutusest kõrvaldada või kas seda saab mitu korda kasutada?

Tooted, mida sündmustel kasutatakse

- ♦ Ürituse sümboolikaga tooted
- ♦ Sildid, kaunistused ja plakatid
- ♦ Paber ja trükimaterjalid
- ♦ Piletid ja käepaelad
- ♦ Puit, värvid ja puhastusvahendid
- ♦ Reklaamtööt, kingitused, auhinnad ja meened
- ♦ Toit-jook ja joogivesi

- ♦ Sööginõud ja -riistad toitlustamiseks
- ♦ Audio-videotehnika, taristu ja lavakujundus
- ♦ Tarad ja piirded (turvalisuse tagamisel ja koristamisel) ning nende katted

Tartu loodusmaja koondab oma kodulehele [teenuste ja kaupade pakkujate kontakte ja tootesoovitusi](#), millest võiks keskkonnasõbralike ürituste korraldajatel abi olla.

Soovitame eelistada mahe- ja ökotooteid. Siin on olulisemad ökomärgised:

- ♦ Euroopa Liidu ökomärgis
- ♦ Põhjamaade ökomärgis
- ♦ Saksamaa ökomärgis
- ♦ Rootsi ökomärgis
- ♦ Belgia ökomärgis

- ♦ Euroopa Liidu mahemärgis
- ♦ Eesti mahemärk
- ♦ Soome mahemärk
- ♦ Prantsusmaa mahemärgis
- ♦ Saksamaa mahemärgis
- ♦ Rootsi mahemärgis
- ♦ Hollandi mahemärgis

Täpsem info on leitav Keskkonnaministeeriumi koduleheküljelt: www.envir.ee/et/eesmargid-tegevused/keskkonnakorraldus/okomargis/levinumad-okomargised-eestis

Tuntumad mahe- ja ökomärgised

Euroopa Liidu ökomärgis

Euroopa Liidu mahemärgis

Eesti mahemärk

Põhjamaade ökomärgis

Soome mahemärk

Saksamaa ökomärgis

Rootsi mahemärgis

Rootsi ökomärgis

SÜNDMUSE TEABEVAHETUS JA JÄRELTEGEVUSED

Et sündmuse keskkonnaeesmärgid saavutada, on esiteks väga tähtis see, et kõik korraldustoimkonna liikmed jagaksid seatud eesmärgid. Teiseks on tähtis, et kõik üritusse kaasatud pooled, sh teenuseosutajad oleksid kursis keskkonna- ja säästvusvaldkonna eesmärkide ja tegevustega. Ja taaskord: oluline pole mitte lihtsalt teavitust, vaid eeskuju ja meeskonna ühine nägemus puhtast maailmast ja puhtast keskkonnast meie ümber. See on inspireeriv ka külalistajatele ja partneritele!

Kui olete rakendanud abinõusid keskkonnasõbralikkuse suurendamiseks, andke ka osalejatele (ja laiemale avalikkusele) sellest teada. Koostage kodulehel eraldi alajaotus keskkonnasõbralike algatuste kohta. Kui reklaamite sündmust sotsiaalmeedias, tooge kindlasti välja ka sündmuse keskkonnasõbralik suund, edastage üleskutse autode ühiskasutuseks, juhtige tähelepanu ühistranspordi kasutamise

võimalusele ning tehke postitusi üritusel kasutatava jäätmekäitlussüsteemi kohta (fotod prügikastidest ja teave selle kohta, kuhu visatakse millised jäätmed jne). Eelneva teabe võib edastada ka sündmuse kutses. Samuti valmistage ette toimumiskohas üles seadmiseks suunavad ja informatiivsed sildid (selle kohta, kust saab kraanivett, kuhu saavad külalised korduskasutuseks tagastada nimekaardid jne).

Euroopas on järjest rohkem levinud suund tuua sündmuse juures välja kestliku arengu eesmärgid, mille saavutamisesse panustatakse. Kestliku arengu eesmärkidest saab täpsemalt lugeda: www.terveilm.ee/leht/teabekeskuse-teemad/kestliku-arengu-eesmargid/

Mujal maailmas on järjest levinum **sündmuse keskkonnamõju kompenseerimine**.

Võimalik on jalajälge kompenseerida nii rahaliselt (nn offseti ostmine, annetust keskkonnaorganisatsioonidele) kui tegevuste

(puude istutamine, prügikoristus, loodustalgutel osalemine) abil. Jalajälje kalkulaatoreid ning kompenseerimisvõimalusi uuri: <https://docs.google.com/document/d/1GpPdpllnP-ucYvWk-cZsAF8YHBRgoOUwrnzFvF1ysE/edit?usp=sharing>.

SÜNDMUSE ÖKOLOOGILINE, SOTSIAALNE, MAJANDUSLIK JA KULTUURILINE KESTLIKKUS

Kui soovite sündmusega pikaajaliselt tööd teha ning kasvada tõeliselt kestlikust edendavaks sündmuseks, võite aluseks võtta rahvusvahelise ökokogukondade haridusprogrammi (Gaia Hariduse) kestlikkuse mudeli, mis hõlmab lisaks ökoloogilistele aspektidele ka kestlikkuse majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi tasandeid.

Kui ÜRO defineerib kestlikkust läbi kolme aspekti (sotsiaalne, majanduslik ja ökoloogiline), siis rahvusvahelise ökokogukondade ühenduse GEN International haridusprogramm Gaia Haridus vaatleb aga kestlikkust neljaosalise mudelina.

Mudel põhineb sadade ökokogukondade väljatöötatud lahendustel ning selle järgi on jätkusuutlikkusel 4 tasandit: sotsiaalne, maailmavaateline, majanduslik ja ökoloogiline.

Et saada tõeliselt roheliseks festivaliks, konverentsiks või muuks sündmuseks, on vaja näha neid nelja tasandit ühe tervikuna.

♦ Ökoloogiline – sündmuse ökoloogiline jalajälg on läbi mõeldud igal sündmuse korralduse tasandil.

♦ Sotsiaalne – korraldusmeeskonna väestamine, tervis, suhted koostööpartnerite, tiimiliikmete ja rahvusvaheliste organisatsioonidega. Konfliktide lahendamine, erinevustest hoolimata, koos hästi toimimine, sotsiaalsete erinevuste ja ka sotsiaalselt mitmekesiste gruppide kaasamine.

♦ Majanduslik – globaalne mõtlemine oma majandustegevuses. Ümbritseva kogukonna soosimine ja selle edusse ning kohaliku majanduse arengusse panustamine.

♦ Kultuuriline – Kultuuriline jätkusuutlikkus. Panustamine paikkondliku pärimuse, muusika ja kultuuri ning keele kestmissse ja arengusse.

Lähemalt saab selle kohta lugeda siin:

www.gaiaeducation.org

<http://gen-europe.org>

TEAVITUSSILTIDE IDEED

- ♦ Sellel sündmusel ei kasutata ühekorranõusid.
- ♦ Kasutame kompostitavaid taldrikuid, millest hiljem saab muld.
- ♦ Siin saate täita oma veepudelit.
- ♦ Sellel sündmusel pakutakse puhast kraanivett.
- ♦ Kutsume teid üles jooma pudelivee asemel kraanivett!
- ♦ Eelistame kohalikke toiduaineid ja mahetoitu.
- ♦ Sellel sündmusel pakutakse kohvi, teed ja suhkrut, mis pärineb õiglasest kaubandusest.
- ♦ Sellel sündmusel kogutakse jäätmeid liigiti.
- ♦ Peame tähtsaks säästvat mõtteviisi, korduskasutust ja ringlussevõttu.
- ♦ Meie teabematerjalid ja brošüürid on trükitud keskkonnasäästlikus trükikojas.
- ♦ Selle sündmuse toimumispaik on kergesti ligipääsetav, energiatõhus ja rohelise võtme märgisega.
- ♦ Meie bussid vastavad Euro 6 normidele ja on seega keskkonnahoidlikud.

